

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พื้นที่สูงมีลักษณะเป็นพื้นที่ภูเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไป ทุรกันดาร ห่างไกลจากเขตเมือง ครอบคลุมพื้นที่ 67.22 ล้านไร่ คิดเป็น 53% ของพื้นที่ 20 จังหวัด พื้นที่ 88% ของหมู่บ้านมีการคมนาคมลำบาก หน่วยงานภาครัฐเข้าดำเนินงานได้ไม่ทั่วถึง พื้นที่สูงยังเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวเขา 15 ชาติพันธุ์ ประกอบด้วย กะเหรี่ยง ม้ง ลาหู่ อาข่า ลัวะ อีเมี่ยน ลีซอ ดาราอั้ง ไทยใหญ่ จีนฮ่อ ขมุ ถิ่น ไทยลื้อ มอญ และคนไทยพื้นเมือง ครอบคลุมประชากร 4,148 กลุ่มบ้าน ประชากรรวมทั้งสิ้น 940,494 คน ซึ่ง 91% อยู่ในภาคเหนือ มูลนิธิโครงการหลวง จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2512 มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาชุมชนชาวเขาบนพื้นที่สูง 500 กลุ่มบ้าน ใน 6 จังหวัดภาคเหนือ ประชากร 59,473ครัวเรือน จำนวน 215,503 คน โดยยึดหลักการพัฒนาตามภูมิสังคมหรือเชิงพื้นที่ (Area Approach) ขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ครอบคลุม มิติการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงหลักการทรงงาน 3 ประการ คือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นด้วยการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมบนพื้นที่สูง เพื่อเพิ่มประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ประเทศ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ต้นน้ำของประเทศ และที่สำคัญที่สุด คือ สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรชาวเขาให้ดีขึ้น พร้อมทั้งเสริมสร้างความภาคภูมิใจ ความมีศักดิ์ศรี และความเท่าเทียมในความเป็นคนไทยของราษฎรชาวเขาและราษฎรพื้นที่อื่นๆ

จากผลสำเร็จของโครงการหลวงที่ก่อให้เกิด “ต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน” และความจำเป็นที่จะแก้ไขปัญหพื้นที่สูงซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน การสร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ดังนั้น รัฐบาลจึงมีเป้าหมาย ดำเนินการพัฒนาพื้นที่สูงโดยยึดรูปแบบการดำเนินงานของโครงการหลวงเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง “สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)” ในปี พ.ศ. 2548 ดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง จำนวน 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้าน ใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 293,501 คน โดยการประยุกต์ใช้ องค์ความรู้โครงการหลวงในการส่งเสริมอาชีพภาคการเกษตร การพัฒนากลุ่มเกษตรกร การอนุรักษ์ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งขับเคลื่อนโดยนักพัฒนาของ สวพส. ที่ประจำการในพื้นที่ ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรแกนนำสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับ ครัวเรือนและมีรายได้เพิ่มขึ้น

ผลสำเร็จดังกล่าวทั้งของมูลนิธิโครงการหลวง และ สวพส. เกิดจากการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เพื่อสร้างรายได้บนฐานความรู้ รวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนที่เข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูง จำเป็นต้องอาศัยบทบาททางหญิงชายที่เท่าเทียม โดยเฉพาะชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่มีความจำเพาะ และแตกต่างไปตามแต่ละภูมิสังคม ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2564 สวพส. ได้ศึกษาบทบาทสตรีชาติพันธุ์ บนพื้นที่สูงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนในพื้นที่โครงการหลวง 12 แห่ง และพื้นที่ดำเนินงานของ สวพส. 3 แห่ง พบว่าสตรีชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ของครัวเรือนทั้งด้านที่เป็นอาหาร รายได้ ความเป็นอยู่ ความอยู่ดีมีสุข และบทบาททางสังคม พร้อมทั้งเห็นโอกาสในการยกระดับบทบาทสตรีเพื่อเป็นผู้สร้างเศรษฐกิจของครัวเรือน การเป็นผู้ประกอบการ หรือผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับการยกระดับบทบาทสตรีให้สามารถปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงที จำนวน 2 ส่วน คือ หลักสูตรรวมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะของสตรีสำหรับทุกสถานี/ศูนย์ฯ และหลักสูตรเฉพาะที่เหมาะสมกับบริบทในบางสถานี/ศูนย์ฯ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องในปี พ.ศ. 2566 เพื่อทดสอบแนวทางการยกระดับบทบาทสตรีในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่เหมาะสมกับชาติพันธุ์และระดับการพัฒนาของแต่ละชุมชน รวมถึงเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและบทบาทสตรีชาติพันธุ์ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมกับ สวพส. ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงจังหวัดน่าน จำนวน 3 แห่ง ที่เป็นกลุ่มเครือข่ายพื้นที่ (Growth Pole) เดียวกัน เพิ่มเติมจากปี พ.ศ. 2564 เพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มสตรีเป้าหมาย ซึ่งนำมาสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมบทบาทหญิงชายที่เท่าเทียมทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือน การเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชนอย่างทั่วถึง รวมถึงช่วยลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศในชุมชนบนพื้นที่สูง ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) ข้อที่ 5 ว่าด้วยความเสมอภาคระหว่างเพศ และเพิ่มบทบาทของสตรีและเด็กหญิงทุกคน และข้อที่ 10 การลดความไม่เสมอภาคภายในประเทศและระหว่างประเทศ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทดสอบกระบวนการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวงและ สวพส. ที่เหมาะสมกับชาติพันธุ์และระดับการพัฒนาของแต่ละชุมชน
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและบทบาทสตรีชาติพันธุ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมกับ สวพส.

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

- 1) พื้นที่ดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ แม่แฮ ป่าเมี่ยง ห้วยน้ำขุน ปิงค่า และพระบาทห้วยต้ม
- 2) พื้นที่ดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ วังไผ่ ถ้ำเวียงแก้ว และน้ำแ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายพื้นที่ (Growth Pole) เดียวกัน

1.3.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

- 1) การทดสอบกระบวนการยกระดับบทบาทสตรีในชุมชนโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ตามข้อเสนอแนะสำหรับการยกระดับบทบาทสตรี ในปี พ.ศ. 2564 จำนวน 2 ส่วน ดังนี้
 - 1.1) หลักสูตรรวมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะของสตรีสำหรับทุกสถานี/ศูนย์ฯ จำนวน 5 กิจกรรม
 - 1.2) หลักสูตรเฉพาะที่เหมาะสมกับบริบทในบางสถานี/ศูนย์ฯ (ดำเนินการต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2564) โดยเน้น

- (1) ด้านอาชีพ: การสนับสนุนความรู้และทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล
สื่อออนไลน์ เพื่อนำมาใช้ในการยกระดับการผลิตและการตลาดแบบใหม่
- (2) ด้านการแปรรูปและหัตถกรรม การพัฒนางานหัตถกรรมที่ตอบโจทย์
กลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลาย การออกแบบให้ทันสมัย การสนับสนุน
การยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพร ให้มีตราสินค้าและการออกแบบบรรจุภัณฑ์
ของผลิตภัณฑ์ชุมชน
- (3) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ พื้นฟู และสืบทอดภูมิปัญญา/
ประเพณี/วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น อาหาร จักสานพืชท้องถิ่น พืชสมุนไพร
การแต่งกาย ฯลฯ ในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์
- (4) ด้านผู้สูงอายุ การส่งเสริมอาชีพ/ทางเลือกสร้างรายได้ที่หลากหลายขึ้น
และครอบคลุมกลุ่มผู้สูงอายุ
- (5) ด้านโภชนาการ การสนับสนุนองค์ความรู้ในการเข้าถึงแหล่งโปรตีน
ทางเลือกที่หลากหลาย มีคุณภาพ และมีคุณค่าทางโภชนาการ โดยเป็นทั้ง
ผู้ปลูกและผู้แปรรูปอาหารจากวัตถุดิบในพื้นที่

2) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและบทบาทสตรีชาติพันธุ์จากการเข้าร่วม
กิจกรรมส่งเสริมกับ สวพส. ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงจังหวัดน่าน ที่ครอบคลุมมิติ
ต่างๆ และข้อเสนอแนะแนวทางการยกระดับบทบาทสตรี ประกอบด้วย มิติด้านเศรษฐกิจครัวเรือน
ความมั่นคงด้านอาหาร การประกอบอาชีพ รายได้ มิติด้านครอบครัว ความรักความอบอุ่นในครอบครัว
การวางแผนอนาคตของครัวเรือน สุขภาพอนามัย การศึกษาบุตร ที่อยู่อาศัย มิติด้านสังคมและชุมชน
การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม